

Det hänger på håret
- maskulinitet, femininitet, makt, mode och konsumtion

Marie Nordberg

CFK-RAPPORT

2004:020

Handelshögskolan
VID GÖTEBORGS UNIVERSITET

CFK
Centrum för konsumentvetenskap
Center for Consumer Science

Det hänger på håret – maskulinitet, femininitet, makt, mode och konsumtion

”Long hair on a guy is acceptable in many places; but works against you in many more places. Weigh up the pros and cons of a job versus your ponytail if in any doubt about advancing in your career. Senior men, in particular, have real problems with unconventional hair lengths and styles on men. Things are changing but maybe not fast enough for you to risk it.”
(Mary Spillane, *Branding yourself. How to look, sound and behave your way to success*, 2000, s 249)

Att kläderna gör mannen är en gammal devis. I denna rapport problematiseras en annan estetisk köns- och maktskapande aspekt – håret och skägget. Herrmode, frisyrier och skägg formas genom, formar och upprätthåller en mängd sociala ordningar och maktrelationer. Frisyrier och kroppsbe håring kan förstås som en performativ del av manlighetskonstruktionen och upplevelsen av att vara man. Håret och skägget kan också förstås som en möjlighet att visuellt marknadsföra (branding) sig i olika sammanhang. Syftet med denna rapport är att sätta håret som maskulinitetsskapande, njutningsfylld, normalitetsskapande och reglerande, men också subversiv, praktik på mansforskningsagendan och att därigenom utmana den könsdikotoma diskursen som upprättar ett intresse för mode och skönhet som något kvinnligt, onyttigt och trivialt.

Inom feminismen har ett intresse för utseende och konsumtion av skönhetsartiklar ofta kopplats ihop med en exploatering och underordning av kvinnor. Susan Faludi (1999) driver tesen att denna objektifiering och ”ornamenterade kultur” i senkapitalismen även nått männen och att manlighet nu kopplas mer till utseende än bedrifter. Konsumtion har överhuvudtaget ofta setts som något ont som fjärrar individer ifrån varandra och urholkar viktiga värderingar (Slater 1997). Flärd, njutning och skönhet har i Norden under 1900-talet intimt länkats till kvinnor, betraktas som trivialt och setts som något som män bör ta avstånd ifrån (Björk 1999; Söderberg 2001). Samtidigt så har det under hela 1900-talet i Västeuropa funnits män som lagt stor vikt vid sitt utseende (Beward 1999; Liliequist 1999; Tjeder 2003). Som konsumtionsforskaren Christoffer Beward påpekat så har den hegemoniska och polära diskurs som upprättar mode och kläder som en kvinnlig sfär och män som ointresserade av sitt utseende osynliggjort andra diskurser och praktiker. Genom trivialitetsstämpeln har också, menar Beward, det modeinriktade konsumtionsområdet i ringa grad uppmärksamats från forsknings håll. Konsumtion av kläder och skönhetsprodukter ses ofta inom genusforskning som något problematiskt. Men det ökade intresse bland män för estetisering, hårvård och mode som de senaste åren uppmärksamats och

diskuterats flitigt i media kan också förstås som en demokratisering av en njutning och konsumtion som tidigare både var könad och förunnat ett fåtal (Banner 1983; Söderberg 2001; Willet 2000). Hur konsumtion än ses så inställer sig frågan om i vilken utsträckning män använder sig av det ökade utbudet av produkter. I vilken mån positionerar sig män genom de nya manliga subjektspositioner som reklam, media och frisersalongernas magasin pekar ut som möjliga? Och hur förhandlar män mellan de motsägelsefulla diskurser som dels bejakar och pekar ut det visuella och utseendet som viktigt och konsumtion som något njutningsfullt. Dels upprättar ett intresse för utseende och konsumtion av mode och skönhetsprodukter som kvinnligt, trivialt, omanligt, fåfängt och pekar ut utseende och estetisering som ett område förbehållet homosexuella män. Och sist men inte minst, hur skapas, materialiseras, upprätthålls och undermineras könsdualitet, maskulinitet och femininitet genom distinktioner och skillnadsskapanden utifrån kroppsbe håring? Eller annorlunda uttryckt: Hur produceras genom frisyrer, kroppsbe håring och normerande maskulinitetskoncept "riktiga män" och avvikare?

Materialet som ligger till grund för min diskussion består av tretton längre intervjuer med män utförda sommaren 2004 samt samtal med frisörer, observationer på frisersalonger och bilder av män i frisyrmagasin.¹ De män som intervjuats är mellan 19-84 år, befinner sig i olika sociala positioner och är/har varit verksamma i skilda yrken. Två pluggar, tre är pensionärer, en är läkare, en är fastighetsköpare, en kör lastbil, en är projektledare, en universitetslärare, en arbetar som städare och två arbetar inom tekniksektorn. Några innehar/har innehaft chefspositioner. Förutom två av de yngre männen är alla för närvarande bosatta i Värmland. Materialet tillhör Sverigedelen av mitt pågående forskningsprojekt där frisörer och deras kunder studeras transnationellt.² I denna rapport har jag valt att främst fokusera på fyra intervjuer med män i skilda åldrar. Atte är 30 år och jobbar i ett tekniskt yrke. Daniel 21 år, söker jobb och arbetar tillfälligt som städare. Ingenjören Erik 43 år är konstruktör och jobbar i en högre befattning. Bror 80 år, som är pensionerad, jobbade tidigare som resande försäljare inom bilbranschen.

Håret och förkroppsligade av olika manlighetskoncept

Min teoretiska utgångspunkt är poststrukturalistiskt inspirerad mansforskning. Jag intresserar mig därmed för manligt identitetsskapande och mer specifikt för de subjektspositioner och diskurser som producerar både kategorin man och upplevelsen av att vara en viss sorts man. Främst har jag riktat analysen mot hur maskulinitetspositioner materialiseras i frisyrer och kläder och hur positionerna situationellt blir till, förhandlas, reproduceras och omvandlas genom mäns och kvinnors talhandlingar och estetiska praktiker (Wetherell & Edly 1999; Petersen 1998; Whitehead 2002).

Inom den poststrukturalistiska mansforskningen har liksom i annan poststrukturalistisk genusforskning, Judith Butlers (1990, 1993) tanke om könsidentiteten som icke-essentiell, producerad och förkroppsligad genom upprepade, reglerande performativa praktiker varit viktig. Till skillnad från Connell (1995) utgår poststrukturalistisk mansforskning inte från ett autonomt och prediskursivt subjekt, folkbokföringskategorierna man och kvinna som två stabila och polariserade enheter och patriarkatet som en given struktur. Istället ses diskurser som mångfaldiga och subjektet som fragmentiserat, indelningen i två polära kön som kontingent, det vill säga en av flera möjliga indelningar, och patriarkatet som en av flera möjliga förklaringar. Diskursen och subjektet betraktas som en ouplöslig enhet som kontinuerligt blir till och förändras genom varandra i en fortgående process där språket och icke verbala diskursiva kroppsliga praktiker är centrala. Poststrukturalismen utgår från att identiteten genom förekomsten av flerfaldiga och föränderliga identitetspositioner och motsägelsefulla diskurser, aldrig slutgiltigt kan fixeras.³ Innebörden av att vara man och vad som är manligt måste därför ständigt repeteras och kan därmed alltid omvandlas genom att knytas till nya betydelser och praktiker. Frisyurer och skönhetsbehandlingar som tidigare pekades ut som otänkbara för män kan med andra ord förskjutas och göras tänkbara genom att presenteras som manliga, normala och naturliga eller framställas som motståndspraktiker. Därmed kan såväl de stabiliserande och reglerande normaliseringar samt motstånd och förskjutningar av de manligt kodade identitetsskapande positioner som kulturellt erbjuds män fokuseras, vilket jag kommer att göra i denna rapport.

Frisyryrval, rakning och odlandet av polisonger, skägg och/eller mustascher ser jag alltså inte analytiskt som något som speglar strukturerna, en inre identitetskärna eller tänkt inre personlighet som levs ut. Istället ser jag ansandet av kroppsbe håringen som en del av de upprepade performativa performancer som skapar, reproducerar och underminerar sociala ordningar och skapar en upplevelse av att vara en viss sorts person. Genom frisyurer och de diskurser de formas och framträder genom upprättas identitetspositioner och hierarkier som kön, sexualitet, ålder, etnicitet och klass. Svarta i USA förväntades till exempel länge att på olika sätt försöka göra sitt krulliga hår rakare och därmed efterlikna den vita normaliteten (Craig 1997; Kelly 1997). Ur ett maktperspektiv ser jag frisyurer som delar av de reglerande normer som vidmakthåller köns polariteten, underordningen av det feminint kodade, skapar etnicitet och understöder vissa mäns (och kvinnors) överordning och positioner i samhället. Frisyurer är i sig är varken maskulina eller feminina, naturliga eller onaturliga, traditionella eller moderna. Det är genom upprepade diskursiva praktiker som ett visst sätt att ansa och behandla sin kroppsbe håring görs till manliga, normala och naturliga för män och andra görs avvikande och subversiva. Med detta synsätt kan hårfrisering ses som en materialisering av ett flertal konkurrerande manlighetskoncept, som tillsammans med klädseln är en av de performativa praktiker som skapar könsdikotomin och upplevelsen av att vara man. Denna tanke skiljer sig från tidigare internationell forskning om

frisyrmodet som främst betraktat frisyren som expressiv, som uttryck för en bakomliggande identitet och utgått från en given och stabil könsdikotomi (t ex Bolt 1996; Corson 1966; McCracken 1996; Synnott 1993; Weitz 2004; Willet 2000).

Håret och mode

– förbisett inom den framväxande nordiska mansforskningen

Trots att frisyren och klädseln är det som är lättast att förändra och som både upprätthåller och underminerar könsdikotomin har intresset för män, kläder, frisyrer och mode hittills i ringa grad uppmärksammats i nordisk mansforskning. Ett undantag är etnologen Maja Jacobsons (1998) intervjustudie om klädernas roll i enskilda mäns liv där kopplingar görs till maskulinitet och femininitet och där kläder, smycken och dofter analyseras som meningsbärande budskap. Internationellt finns en växande forskning som fokuserar på män och deras klädsel. Märkligt nog har frisyren och annan kroppsbehandling inte heller här uppmärksammats mer specifikt. Det är främst mäns kläder eller brist på kläder, samt hur mäns kroppar framställs på bilder i modemagasin som fångat intresset (se t ex Breward 1999; Edwards 1997; Mort 1996; Nixon 1996; Osgerby 2001; Pendergast 2000). Håret och frisyrer har mestadels kopplats ihop med ungdomsforskning och forskning om subkulturer och setts som expressiva tecken på identitetsskapande (Hebdige 1979; Jacobson 1998) eller inriktats på kvinnor och deras frisyrval och på friser- och skönhetsalongen som en miljö där kvinnor vistas (t ex Banner 1983; McCracken 1996; Ossman 2002; Weitz 2004; Willet 2000). För att uttrycka det tydligare: Hår, skönhet och mode har dikotomt kopplats samman med kvinnor, femininitet och fåfånga och därmed också kommit att betraktas som ett trivialt forskningsområde (Björk 1999; Breward 1999; Entwistle 2000; Wilson 2003). Män och hårbehandlingar har dessutom genom diskursen som pekar ut flärd och ett intresse för utseendet som något omanligt till och med setts som omöjligt att beforska. Antropologen Grant McCracken intervjuade både kvinnor och män i sin studie om frisörer och frisyrer, men uteslöt männen i sin bok eftersom han menade att de inte hade något intressant att berätta (McCracken 1996:6). Dessutom är det främst ungdomsgrupper och mer extrema frisyrer som lyfts fram när män och hårmode diskuterats. Hur män i gemen, de män vi möter i mataffären, hos frisören, som förälder på dagis och som bor i grannhuset – män som vi sällan lägger märke till eftersom de ses som en del av normaliteten – och deras frisyrval och de diskurser den egna och andras frisyrer framträder genom har ofta genom sin förmenta vardaglighet glidit förbi forskarblickarna. Som Atte påpekade under intervjun så är ”försäljarens och kostymnissens frisyr så vanlig och neutral att den passar överallt och

inte stöter sig med någon.” De frisyrier som George Bush och Göran Persson har, och som är vanlig bland såväl män i gemen som bland samhällets toppar, och dess normalisering och koppling till makt har inte alls intresserat forskarna.

Philomena Essed (2004) som har diskuterat mäns i maktpositioner och deras klädsel och utseende utifrån begreppet ”kulturell kloning”, påpekar att utseendemässig likhet (sameness) utgör ett av kriterierna för inträdet i den homosociala samvaron. Och det är på det sättet jag betraktat den normalisering av ett visst herrfrisyrmode som framträder både i mina observationer på frisersalongerna och i intervjuerna med frisörer och med män i olika åldrar. Samtidigt så utmanas denna normalisering av ett annat manlighetskoncept inriktat på individualitet och visuell synlighet som frammanas med det traditionella och den utseendeslimmade och återhållsamma kostymnissen som motpol (Mort 1996; Nixon 1996)

Den nye mannen

– en materialisering under ständig konstruktion

Som historikern och konsumtionsforskaren Christoffer Breward (1999:9ff) påpekar så har män liksom kvinnor alltid varit intresserade av kläder och mode. Mäns konsumtion och förekomsten av flerfaldiga diskurser och praktiker har dock blivit fördold genom ett könsdikotomt tänkande om mode och kroppslig estetisering och genom att patriarkatet utgjort en dominerande förklaringsmodell. Breward pekar speciellt på att det problematiska för-givet-tagandet bland forskare om kraften i diskursen om de separata könssfärerna. Han menar att uppmärksammandet av det maskulinitetskoncept i vilket ett öppet intresse för klädsel och utseende automatiskt tolkats som omanligt och fjolligt medfört att andra diskurser och mäns avvikande praktiker och motstånd inte uppmärksammats. Breward diskuterar kläder, men jag menar att hans resonemang också är tillämpligt på män och deras frisyrier. Nina Bolt (1996: 45) återger exempelvis hur man det i det engelska bladet *Barber's Journal* 1913 kunde läsa om ”att riktig gentleman är noga i valet av hårschampo, får ögonbrynen och mustaschen färgade i samma färg som håret, blir lockad med lockjärn medan mustaschen blir behandlad med en speciell olja som gör den styv och skinande” (min översättning).

En annan spridd diskurs är den som kopplar ett intresse för estetik, skönhet, frisyrier och mode till homosexuella män, vilket också fungerat som en effektiv gränssättare samtidigt som det öppnat en sfär för homosexuella män att muta in (Nordberg 2001; 2003). Det är således inte en slump att tv-programmen *Fab 5* och *Stylingakuten* leds av män som positionerar sig som homosexuella och att den populära beteckningen ”meterosexuell” används för att skilja heterosexuella män som bejaktar estetik och

feminint kodade aktiviteter från homosexuella män. I många länder som exempelvis i Turkiet är dock en omsorg om klädseln, utseendet och frisyren till skillnad från i Norden, England och USA inte på samma sätt länkat till femininitet och till sexualordningen. Istället är ett välansat yttre intimt diskursivt länkat till manlig status och identitet där det ses viktigt att se bra ut inför andra män (Nordberg 2002).

Beteckningen ”Den nye mannen” som återkommande används för att beskriva ett förmodat nytt och modernare mansideal kan ses som en ständigt pågående, föränderlig diskursiv konstruktion och performance där olika diskurser konkurrerar om att fixera begreppets innebörd. Christoffer Breward (1999) förlägger modemässigt framväxten av ett nytt modernt konsumtionsinriktat mansideal till slutet av 1800-talet då en social rörlighet blir möjlig. Tom Pendergast (2000) placerar ett nytt modernt mansideal i första halvan av 1900-talet då reklam blev vanlig och magasin blev billigare och fick en stor spridning. Bill Osgerby förlägger framväxten av ett nytt konsumtionsinriktat mansideal till 1950-1960-talets playboykoncept och Sean Nixon (1996) och Frank Mort (1996) menar att ett nytt sätt att skildra män och konsumtion framträder i modemagasin på 1980-talet. Idag är det beteckningen meterosexuell⁴, en heterosexuell positionerad man med intresse för estetik, kläder och kvinnligt kodade områden, som lyfts fram som den nye moderne mannen. Jag vill inte se dessa konstruktioner och antaganden som motsatta. Istället menar jag att det är mer fruktbart att betrakta den nye moderne mannen och den traditionelle mannen som flerfaldiga manlighetskoncept som befinner sig under ständig konstruktion. Genom en mängd konkurrerande diskurser fixeras tillfälligt begrepp som modernitet och traditionalitet, upprättas som varandras motpoler och får innehållsmässigt definiera varandra (jfr Silvé 2004). Och i denna konstruktion är frisersalongen, frisörerna, frisyralet, frisörmagasinen och deras visuella och textmässiga budskap samt vilka produkter som används eller förkastas av olika män av intresse. Om man istället för att fokusera på en enda hegemonisk maskulinitet som förändras över tid utgår ifrån ett flertal samtidiga hegemoniska manlighetsdiskurser som vid samma tidpunkt materialiseras i skilda manliga utseendepraktiker, kan begreppen ”den nye mannen” och ”den traditionelle mannen” ses som två flerfaldiga och konkurrerande manlighetskoncept som vid olika tidpunkter och i skilda situationer knyts till ett visst innehåll. Dessa manlighetskoncept både hybridiseras och interagerar med ålder, klass, etnicitet och sexualitet. I denna rapport kommer jag främst att peka på hur kön, ålder och klass interagerar gällande vilka frisyrer, produkter och behandlingar som konstrueras som moderna respektive traditionella och konforma.

Innan jag återvänder till intervjuerna och mäns skönhetspraktiker vill jag göra en utflykt till två frisersalonger och lyfta fram två olika, men inte helt åtskilda manlighetskoncept som jag mött under mina fältstudier; den återhållsamme propre och förtroendeingivande mannen som inte förhåver sig eller sticker ut utseendemässigt samt den visuellt elaborerande och njutnings- och skönhetsinriktade mannen som gärna förändrar och förbättrar sitt utseende med hjälp av produkter och behandlingar.

Frisersalongen

– en plats där män skapas och olika manligheter blir till

Jag har just satt mig tillrätta på kundsoffan när den första kunden kliver in genom dörren på den herrfrisering i Göteborg som så vänligt tagit emot mig. Mannen som är i övre medelåldern sätter sig i soffan intill och jag presenterar mig och frågar om det är okej att jag ser på när han blir klippt. ”Visst får du det. Det är kul att någon äntligen uppmärksammar oss män i detta område” säger han och vandrar sedan bort till klippstolen där frisören Bengt nu kallar. Mannen som heter Sten är i femtioårsåldern och jobbar som konsult. Han slår sig ned i stolen, Bengt fäster ett rostrött klippskyne runt Stens hals för att skydda hans klädsel och klippningen kan börja. Bengt kollar upp vilken längd Sten vill ha på håret och sätter sen med van hand igång. Han har jobbat som herrfrisör i många år, utbildade sig på 1960-talet och lärde sig då både herrklippning och rakning med kniv. Stens hår fuktas med en sprayflaska och därefter börjar Bengt med hjälp av kam och fingrar att dra upp håret i längder och korta in dem med saxen. Håret som växt ned över öronen klippas bort så att hela örat blir synligt och den raka nackkanten som ersatts av bångstyriga hårtestar återställs. Bengt tar sedan fram en rakmaskin och rakar bort hår från nacken samt kortar polisonglinjen. Även den rundade linje över örat justeras. Bengt jobbar omväxlande med rakkniv, rakmaskin och sax.

Från min plats i soffan iakttar jag intresserat hur Bengt skapar det maskulina utseende som han tidigare berättat tillhör en del av yrkesskickligheten. Män och kvinnor klippas inte på samma sätt och män i högre positioner får en frisyra som passar deras samhällsställning och ålder. När en ny kund kommer in bedömer Bengt utifrån klädsel, hållning och språkliga uttryck vilken sorts man han har framför sig och vilken frisyra som matchar. Här har kundens skor en viktig betydelse som informationsgivare. Utseendet skall också överensstämma med en tänkt inre personlighet.

Bengt tar nu en bomullstuss doppad i sprit och stryker mot nederkanten på håret som hjälp när han skall fixa till den sista viktiga finishen – de raka hårkanterna. Det som slutgiltigt förvandlar mannen i stolen till en maskulin och proper man som man kan lita på. Jag sneglar på den tvärställda rullgardinen i taket som finns kvar sedan den tid då herrar som gjorde slingor eller permanentade håret önskade skydd för såväl nyfikna blickar genom skyltfönstret som från andra kunders betraktande. En läkare som kommer in strax före stängningsdags kommenterar lite humoristiskt, men också med visst allvar i rösten: ”På den här salongen klipper vi traditionella män oss.” När jag lämnar salongen tittar jag på skylten utanför ”Herrfrisör”. Det slår mig att beteckningen är dubbeltydig. Herrfrisör är både en frisersalong för herrar och en frisering där herrar skapas.

Någon månad senare befinner jag mig på en salong i Karlstad som riktar sig till både manliga och kvinnliga kunder. Efter att ha njutit en schamponering av de kvinnliga frisörernas vana händer sitter nu Kent och Stefan, två män i fyrtiofemårsåldern, i varsin klippstol. Kent som jobbar med kylaggregat har sagt till frisören Lisa att han vill ha sin frisyr "lite åttiotal". Håret färgas nu in både med en bottenfärg och med slingor i två nyanser. I nacken har håret lämnats lite längre och tillsammans med luggen som täcker pannan och det övriga håret klippts och effilerats med kniv så det blivit lite flikigt.⁵ Lisa påpekar för mig att håret måste tunnas ut eftersom Kent använder produkter i det och det annars då lätt blir för stort. En frisörelev penslar under Lisas assistans på färgsmeten på slingor av Kents hår och viker in dem i aluminiumfolie. Det finns ett kortregister där Kents tidigare färgningar och vilka produkter som då använts arkiverats. Kent berättar för mig att han brukar tröttna på frisyrer och ofta byter successivt till ett nytt utseende. Sina första färgtoningar hade han utfört själv i hemmet. De hade inte blivit så lyckade och numera går han kontinuerligt hos Lisa. Hon serverar honom en kopp kaffe och han tar en damtidning med heminredningstema och börjar intresserat läsa något reportage medan färgpastan verkar.

Medan Kents hårslingor färgas in klipper Lisa Stefan. Han är gymnasielärare i vuxenutbildningen och har gått på salongen sen den öppnade på 1980-talet. Stefan brukar klippa sig var fjärde till femte vecka och färgtonar då också håret för att se yngre och fräschare ut. Det känns jobbigt att håret grånar berättar han när jag frågar om toningen. Nu har han en kort frisyr och när Lisa diskuterar om hur hon skall klippa denna gång påpekar Stefan med både humor och ett visst avståndstagande i rösten: "Bara det inte blir hockeyfrilla! Jag har hört att det är på väg tillbaka." De diskuterar en stund om hur det nya hårmodet för män ser ut. Kent som sitter mittemot lyssnar intresserat och flikar in en kommentar om att han i ungdomen haft "en grym sån" hockeyfrilla och Stefan konstaterar att "det är lite mer stajlat nu". Stefan och Lisa diskuterar sedan om en äldre man som har håret i hästsvans och om huru vida det är okej. Därefter frågar han Lisa om vilket schampo som hon rekommenderade honom sist. Under samtalet klippes hans öron fram. Nacken kortas och nackhårens avslutning rundas något. Lisa rakar sedan med maskin runt öronen och i nacken. När hon är färdig hämtar hon Stefans behandlingskort från kortboxen vid kassan. Tillsammans har frisörerna på salongen tidigare provat fram ett färgrecept som Stefan är nöjd med. Lisa blandar nu till det och penslar på Stefans hår. Liksom Kent har han själv provat hårtoning hemma med mindre lyckat resultat. "Ska du inte ta plast runt?" frågar han när Lisa undrar om han vill ha kaffe under behandlingen. "Vill du ha det?" undrar hon och hämtar snabbt en plastpåslinande genomskinlig huva som hon knyter runt Stefans hår. Han vänder sig till mig: "Nästa stora beslut, att gå från toning till färgning. Det känns svårt. Lite gråa hår kan vara snyggt, men inte helgrått".

Kent som nu är klar har upptäckt att det saknas lite färg närmast hårfästet i pannan och Lisa lägger på lite där. När Stefans toning är klar och slutfinishen fixats till med hårvax väljer han under samråd med Lisa ett par produkter i ljuslila färg från en av de tre välfyllda produkthyllorna. När han betalar svänger han parodiskt med mjuka handledsrörelser på den genomskinliga påse produkterna nu ligger i, ber om en svart plastpåse och menar att det känns fjolligt att bära dem synliga. När Kent och Stefan gått berättar frisörerna att det inte är så vanligt att män i fyrtio-femtioårsåldern tonar och färgar håret. Det är oftast de yngre manliga kunderna som beställer sådana behandlingar. De senaste tio åren har de märkt en markant ökning av hårfärgningar bland sina manliga kunder.

Vid mitt nästa besök på salongen möter jag två män i samma ålder som Kent och Stefan. De poängterar noga för Lisa och de andra frisörerna att de inte vill ha någon produkt i håret när de klippts färdigt. "Det luktar!" menar Dan som i många år jobbat som taxichaufför.

På frisersalongerna ovan skapas både traditionella män och moderna skönhets-elaborerande män. Påpekas bör dock att såväl de män som uppfattade sig och av frisörerna betraktades som moderna respektive traditionella var uppenbart intresserade av sitt utseende och noga med frisyren och hur de klipptes. Men alla män uppsöker inte frisersalongen. Hälften av de män som jag intervjuade fixade sin frisyr och hårfärg själva eller med hjälp av flickvänner, syskon och kompisar. Det är nu dags att ta del av de intervjuade männens tal om frisyrer, hår och skägg. I de fyra fallbeskrivningarna nedan är det de yngre som sköter sitt hår själva och de äldre som uppsöker frisörer, men bland de övriga informanterna fanns också yngre som gick till frisören och medelålders män som klippte sig hemma.

Flätan och plastblomman som visuell performance och motdiskurs

Atte som är 30 år jobbar i ett tekniskt yrke. När vi möts har han midjelång blont utslaget hår, svart t-shirt och svarta byxor. Han har tidigare varit kortklipp, färgat håret svart och även rakat huvudet. Dessutom har han experimenterat med olika sorters skägg. När han ombeds beskriva sin frisyr och sitt skägg berättar han:

Jag har nästan alltid det i fläta. Nu är det nytvättat så nu får det torka. Sen är det upp i fläta. För tio år sedan var jag slätrakad och så kom jag på att nu skulle det bli långt. Sen när den här tofsen blev så lång att den började hänga och slänga, så fläta är bra eller

håstsvans för att ändå se proper ut då. Så i början var det en fläta som (bara) var fem centimeter lång, men den håller det (håret) på plats på ett annat sätt. Om jag är på fest så har jag en sån där orange plastblomma som gör sig kanon i vissa sammanhang. När jag är på krogen så är det alltid folk som står och rycker i flätan. Flera gånger de senaste åren har jag tänkt att nej, nu får det vara nog, nu klipper jag av det. Men så alltid i rätt ögonblick så "Åh, vad snyggt hår du har! Vilken häftig fläta!" så där. Den kanske får vara kvar ett tag till. När jag ska piffa upp mig gör jag det på egen hand. Jag flätar håret på morgonen och sen släpper jag ut det innan det är dags, då blir det ganska vågigt hår. Det är väl så mycket som jag klarar. Det vanligaste är att jag gör en inpackning den morgonen, så att det är blankt och så om jag ska ha det utsläppt eller om jag skall ha flätor som Obelix. Flätorna hänger bara ned och så väljer jag snoddar i nån bra färg till.

Frånsett klippning av topparna så sköter Atte sitt hår själv. Han har inte gått hos frisören sen på 1980-talet. Håret tvättar han ett par gånger i veckan och gör en inpackning varannan vecka. Det långa håret har blivit något av Attes varumärke och trots att han flera gånger funderat på att klippa sig har han alltid ångrat sig i sista stunden. Genom att också bära skägg, svarta byxor och t-shirt markerar han att han är man. Frisyren är också kopplad till att han på fritiden spelar i ett band. Det långa håret och klädseln skapar en upplevelse av musikalisk tillhörighet och betraktas av Atte också som en protest mot ett mer traditionellt manlighetskoncept, där såväl långt hår som flätor betraktas som otänkbart. När jag frågar om den lilla skäggtosen på hakan berättar han om hur han experimenterat med skägget genom åren:

(Skrattar) Det är ett nytt påfund. Jag har haft det några månader. Jag har haft, ibland är det helskägg, ibland är det något litet jazzskägg runt. Nu tröttande jag på det och rakade mig och sen var det här kvar när jag var färdig. Den här var inte så dum! Så jag provade det. Jag har haft sån där fruktansvärda jättestora helskägg. Jag har en kraftig skäggväxt, redan när jag var sjutton hade jag mitt första helskägg, så att det gör att det är väldigt lätt att formklippa. Det finns att ta av och det är bara att vänta lite grann så växer det ut. Ganska länge så var det en trend att på sommaren så var jag slätrakad och sen tröttnade jag på att raka mig lagom till hösten och lät det växa, trimmade det kort och hade helskägg. Sen bestämmer jag att nu ryker det snart och då låter jag det växa fritt lite för länge. Och sen i februari så där så brukar jag ha ett enormt skägg. Jag har faktiskt varit hos en frisör en gång och fått

skägget klippt. Hon pluggade och när hon skulle göra sitt prov så ville hon öva på någon och klippa kort. Och jag tänkte att det var väl ingen större skillnad mot när jag gör med trimmern, men det var jättesnyggt. Det var väldigt små nyanser, men det var väldigt stor skillnad. Så höll det sig i två dagar.

Atte leker med skägget och provar olika sätt att förändra sitt utseende genom att formklippa och frisera det. Genom sitt skägg avviker han också från den slätrakade mannen som varit ett hegemoniskt ideal under stora delar av 1900-talet (Peterkin 2001; von Platen 1995). Men även om Atte är stolt över sitt långa guldgående hår och sitt skägg och tycker att det är viktigt med det visuella intrycket, trängs två konkurrerande diskurser i hans tal. Han berättar om hur han med stigande ålder alltmer insett betydelsen av hur andra uppfattar honom:

Jag är mycket mer fåfång nu än jag var då (under uppväxten) överhuvudtaget. När jag kollar på bilderna från skolan, jag har verkligen bara slängt på mig den tröja som jag hittade för tillfället. Militärbrallor och sånt där som var jättebekväma, stora fickor och sånt där. Det var mycket bekvämare på den tiden att inte bry sig. Nu är jag fast. Min bror, han var alltid mycket mer modemedveten än jag. Han skulle aldrig ta på sig en t-shirt med tryck eller nåt sånt där. Det verkar jobbigt att vara sån där. Och sen, några år senare så fattade jag hur han menade och hur folk tänkte när jag var sån där. Så nu står jag också där och matchar brallor och tröjor och så där. Usch.

Med ”usch” och beteckningen att vara ”fast” markerar Atte dubbelheten gällande att lägga ned tid på sitt utseende. Att bejaka det njutningsfulla och de diskurser som pekar på vikten av den visuella performansen samtidigt som andra diskurser uppmanar honom att ta avstånd ifrån flärd och kommersialism skapar en ambivalens. Samtidigt som han tycker det är kul att ägna tid åt utseendet framställer han intresset för mode och håret som fåfängt, negativt och förkastligt. ”Det är väldigt kul och lätt att ägna sig åt fåfänga, men det är så lätt att det slår över och blir för mycket. Det är kul, men lite fånigt”, konstaterar han.

En annan ambivalent dubbelhet artikuleras i diskurserna genom vilka kostymmannen beskrivs. Dels utgör han den negativa motpol och disidentifikation som Atte framställer sitt utseende och sätt att vara emot, dels en begärlig normalitet. I det följande citatet framställs kostymmannen som en otänkbar motpol:

När jag bestämmer vilken frisyra jag skall ha väljer jag nog kläder. Det är svårt att ha utsläppt hår till kostym, det ser märkligt ut. Det går ju, men det känns fel. Då är man ju i ett sammanhang där det känns propert för det mesta och då blir det nog fläta istället. Om man inte är i ett väldigt privat sammanhang. Om man skall representera, jag har nästan aldrig kostym på jobbet, då skulle jag inte ha utsläppt hår tror jag. När jag möter kunder gör jag det för att jag besitter en massa teknisk kompetens och då får man se ut hur man vill, så länge som man är hyfsat hel och ren. Säljvdelningen ser lite extra proper ut, de som går runt i kostym och det ser ut som de har en frisörklipp istället för en flickvänsklipp frisyra. Dom har ganska kort hår, som hallåmännen på tv ungefär. Det finns väl inga uttalade regler för det, men jag skulle aldrig sätta mig i ett sammanhang där man måste ha en sån frisyra å andra sidan, för det är inte en miljö som jag är intresserad av att vara i. Då skulle jag inte se ut så där. Jag får ju välja bort vissa saker. Men jag klarar ju mig bättre på rockklubbar så där. Det är ju nån form av, när jag var tonåring så var det ju en form av protest att ha trasiga jeans. Jag trivs bra med mitt långa hår, även om det är jobbigt att tvätta ibland, så är det ju enkelt att sköta.

I talet om kostymmannen upprättar Atte en viss klädsel och frisyra som en normalitet, även om den ges negativa konnotationer. Det långa håret måste stramas upp och bäras i fläta för att passa till kostym. Som tekniker och rockmusiker kan man bära de kläder och den frisyra som Atte har, men inte som försäljare. Men samtidigt som Atte tar avstånd ifrån kostymen och den korta frisörklippa "försäljarfrisyr", så menar han att en sådan frisyra är ett tecken på att man har blivit en mogen man och påpekar att också han bör klippa sig och infoga sig snart. Trettioårsåldern är en gräns som även de andra intervjuade männen menar är slutet för det ungdomliga experimenterandet med frisyrer och hårfärger. I citatet nedan framställs "försäljarfrisyr" och kostymnissen som en begärlig normalitet:

När jag ser folk i min ålder som har så där väldigt långt hår, så tänker jag att det kanske är tid att klippa sig nu och bli stor nån gång (skratt). Så det är väl därför jag bör lyda mitt eget råd nån gång. Det går ju inte att göra mer med hår eller klädstilar efter trettio, gör man det så är det nån slags trettioårskris. Sen blir det, man anpassar sig efter dom man umgås med. Så även om det inte känns som att man blir infäst i en fälla så, man kommer mer och mer att börja anpassa sig till dom man jobbar med.

Normalitet innebär för Atte att skapa ett visst utseende som han hänför till sina arbetskamrater. Den estetiska friheten som han tidigare under intervjun kopplat ihop med teknikeryrket och rockmusiken tonas ned. När jag avslutningsvis ber Atte att titta i det frisyrmagasin *C-book* med herrfrisyrer som jag har med mig fastnar han för en kostymklädd äldre man med kortklippt grått hår. Just den visuella performance han tidigare kraftigt tagit avstånd ifrån:

Det är ju den klassiska frisyren som dom har i Dressmanreklamen, med män som har...Dom visar ju bilder på män i femtioårsåldern som har grånat hår, men som har allt håret kvar, för att deras kvinnor ska köpa såna kläder åt dom. Men det är en snygg frisyrr. Så vill jag ha när jag blir stor.

Tuppkam som visuell turistattraktion

Daniel som är 21 år och tillfälligt arbetar som städare har det cendréfärgade håret kortsnaggat fram och på sidorna och löst hängande ned på ryggen bak. Han bär också polisonger och ett bockskägg. Daniel har bytt frisyrer så många gånger att han inte kan beskriva de frisyrer som han haft. När jag träffar honom väntar han på att håret skall växa ut så han kan forma det som han vill. Han väntar också på att skägget skall bli så långt så det går att fläta. Sedan trettonårsåldern har han provat extrema frisyrer och haft tuppkammar i olika varianter och färger som gult, blått, svart och rött. Även skägget har svartfärgats under vissa perioder. För honom är frisyren och skägget ett sätt att synas och avvika från det konforma. Han berättar stolt hur hans frisyrer återkommande fotograferats av turistande japaner. Frisyren och klädseln som han bär vid intervjutillfället knyter han till en viss musikstil, crust. Liksom Atte spelar han i ett band.

Daniel betecknar överhuvudtaget inte ett intresse för utseendet som fåfänga eller omanligt eller feminint. Snarare ser han experimenterandet med frisyren och skägget som en viktig kunskap och han beskriver sitt utseende mer elaborerat än de övriga männen:

Det är kortklippt med crustnacke. Det är en speciell musikstil. Det hör till den typen av kläder och jag tänkte testa en sån. Sen brukar jag ha dreadlocks. Jag är blond, men inte så förtjust i min egen hårfärg. Jag vill ha det mörkare. Jag har ett klassiskt bockskägg, men är lite orakad. Det är en viktig del, polisonger och bockskägg. Många av kompisarna som ser likadana ut är mest rakade. Jag kammar håret där bak, men sköter det inte så mycket. Däremot

tvättar jag det rätt ofta. Det är väl frisyren som jag håller på med för fullt och krånglar. Min förra, den åkte ju av. Jag skulle ha sparat den lång och haft rastaflätor i den. Så hade jag två små ränder här vid öronen som var flätor. Och det var rätt eget för det är bara jag som har haft det i hela stan. Jag såg det i nån film. Men så gjorde jag om frisyren och skaffade flätor i stället. Jag har testat det mesta. Jag vill gärna ha en egen stil som jag trivs med och så får jag för mig att folk ser mig då.

Genom att pröva olika frisyrer och skägg har Daniel uppövat en skicklighet i visuell performance. Han betraktar sig ständigt med andras ögon och är vaken på vilka reaktioner olika estetiska performancer väcker. Genom de extrema frisyrerna blir Daniel till någon och upplever sig ha en viss identitet. Frisyrerna skapar både en upplevelse av att vara avvikande och upplevelsen att tillhöra en viss tillfällig intressegemenskap, just nu crustarna. Intresset för den visuella performansen skapar också en samhörighet med tjejkompisarna när de tillsammans provar ut nya frisyrer och Daniel får hjälp med flätning av håret. I hans berättelse frammanas kvinnor som en sort läromästare som besitter kompetenser som Daniel saknar men vill lära sig. Tjejkompisarna är duktiga på att fläta och Daniel och mormor hjälps åt att sy kläder till honom:

Jag gör ju mycket grejor själv. Som leopardarmband och sånt. Jag är jättefräls i leopardkläder också. Det skall vara leopard på allt. Fast byxor och sånt syr jag ihop med min mormor. Jag är inte så jättehaj så hon får visa mig.

Det kan tolkas som att hans intresse för kläder och frisyrer öppnat både för en köns- och generationsöverskridande samvaro och förskjutit vilka intressen och sysselsättningar som uppfattas som tänkbara för en man. I Daniels tal uppvärderas återkommande ett flertal feminint kodade sysslor och intressen som viktiga kunskapsområden.

Liksom Atte upprättar Daniel den kortklippta herrfrisyr som många män bär som en negativ motpol: ”Jag tycker inte det är fint! Luggen ska stå upp lite mer” förklarar han när jag frågar om vad som är en vanlig herrfrisyr. Daniel konstruerar liksom Atte både ålder och yrkestillhörighet som viktiga estetiska gränssättare:

Det vore inte så häftigt om en femtioåring kom med tuppkam kanske (skratt). Upp till trettio går det väl bra med allt, men sen får det väl bli lite. Sen beror det ju på vilken bransch man är i. Spelar man musik så spelar det ingen roll.

Trettioårsåldern upprättas även av Daniel som en gräns för estetiskt experimenterande. När jag frågar om hur han tänker sig själv som trettioåring så är det precis som hos Atte ett konformt manligt utseende som bejakas: "Rätt neutralt kanske, kortklippt". Men samtidigt så lägger han in en subversiv brasklapp: "Eller om jag sparar ut det till långt". Daniel tycker inte om grått hår och menar att han skulle färga håret brunt om det grånar i fyrtio, femtioårsåldern. Även om Daniel tycker det är kul att prova på olika frisyrier och inte upprättar fåfånga som något kvinnligt så görs vissa behandlingar och frisyrier otänkbara med koppling till femininitet. Det är mer tjejgrej, långt hår och slingor" svarar han när jag frågar om han prövat slingor någon gång och när jag visar en bild i frisörmagasinet av en man med håret sidokammat i en svinryggsliknande frisyr konstaterar han: "Det där tycker jag ser på tok för tjejaktigt ut". Lockiga frisyrier görs också feminina och därmed otänkbara: "Lockar är inte snyggt på killar. Det finns några få som kan ha det. En del frisyrier är det verkligen tjejstämpel på. Hårdrockare har långt hår och skinnjacka".

Även om Daniel experimenterar med kläder och olika frisyrier, så utgör alltså femininitetsstämpeln ändå en gränssättare för vad som ses som möjligt. Liksom Atte ser han sig genom andras tänkta blickar. Han försöker därför tona ner frisyren något och närma sig en tänkt normalitet när han jobbar på arbeten som innebär att han exponeras för andras blickar:

När jag jobbade på en bensinmack gick det bra att ha en avvikande frisyr, men inte vilken som helst. Jag hade ju tuppkam och piercing. Men jag hade det nedkammat så det såg ganska neutralt ut. Vad som helst går ju inte att ha. Sen brukar jag ha keps när jag städade för det är ju alltid någon som kan irritera sig på det. Jag brukade alltid sätta upp håret i en svans, men jag visste inte om jag kunde ha det så jag tog mittbena mer.

Marie: Var det någon som sa nåt?

Daniel: Nej, det var mer en grej som jag gjorde själv. Jag tänkte att eftersom det var så pass många kunder, jag stod ju i kassan och så, så tänkte jag att jag får väl se någorlunda ut (skratt).

Genom andras tänkta blickar talar diskurser som pekar ut, reglerar och producerar normalitet och avvikelse. Som Jon McKenzie (2001) påpekar så är performansen, både i form av att prestationer och att i serviceyrken få kunden att trivas genom att uppträda och se ut på specifika sätt, senmodernitetens disciplineringsverktyg. Likt ett panoptikon (Foucault 1974) betraktar Daniel sig med andras blickar och samtidigt skapas hos Daniel genom frisyren både en upplevelse av att vara en viss sorts subjekt och såväl en anpassning som ett avståndstagande till en tänkt normalitet.

Det skall vara lätt att tvätta, lätt att kamma, lätt att hantera

Bror är 80 år fyllda och pensionär sedan 15 år. Tidigare jobbade han som representant för ett bildelsföretag och reste mycket i jobbet. Segling är hans stora hobby och efter intervjun tänker ha ta en segeltur. Det något vågiga gyllengrå håret har han bakåtstruket i en kort frisyr. Hakan är slätrakad. Bror berättar att han har haft två frisyrer i sitt liv. En frisyr med markerad sidobena byttes i mitten av 1950-talet mot den bakåtstrukna han har idag. Den nuvarande frisuren beskriver han som rationell:

Frisyren är ju av praktiska skäl helt och hållet, inte för att den ska se ut på nåt visst sätt. Kort hår, lätt att kamma, lätt att dra bakåt. Om jag skall gå ut nånstans tvättar jag mig, duschar, tvättar håret, det är allt. Jag har rationaliserat bort allt annat (skratt). När jag hade bena så fick jag ju kamma bena, det var lite mer omständigt. Då skulle man ju kamma ut och dra upp den där benan.

Den frisyr Bror har är så normaliserad så han inte ens betraktar den som en frisyr. Ändå berättar han att han kontinuerligt går och klipper sig hos en närbelägen frisör och beskriver noga hur han vill bli klippt: ”Jag har en kant i nacken. Man klippte ju med maskin i nacken och upp (förr). Man var ju ganska kal i nacken. Men den frisuren vill jag inte ha längre. Hon (frisören) klipper inte så, utan hon spar och sen gör hon en kant i nacken. Det är väl de enda önskemål jag har.”

När håret krullar sig vid öronen och hänger i nacken går Bror iväg och klipper sig och understryker; ”Jag vill inte ha det minsta krull i nacken”. De senaste åren har håret förändrats och blivit torrt och han använder därför dagligen en hårolja som rekommenderats av en manlig bekant. Liksom 84-årige Sven har han tidigare rakat sig under armarna eftersom armhålebehåringen upplevts som varm och klibbig. Numera får håret där vara kvar. För Bror framstår skägg däremot som otänkbart:

Aldrig. Det räcker med att man varit orakad några dagar ute på sjön, då tycker jag att det börjar klia direkt i skäggstråna. Jag tycker att det är skönast att vara ren i ansiktet. Man kan ju vara ute på sjön ett par dagar och inte hunnit raka sig. Då växer skägget till och det gillar jag inte. Skägg tycker jag inte är trevligt på en människa och de här långa skäggen tycker jag ser hemskt ut alltså. Och de här orakade tycker jag är för jävligt. Det är precis som de inte har tid att raka sig. Det har ingen nytta med sig att bära på ett skägg. Vad jobbigt det måste vara att ansa. Tvättar de det med

schampo? Det tycker jag är helt onaturligt. Jag vet inte varför man skall gå omkring med skäggstubb och bara se ut som man är skitig i ansiktet. Hår i ansiktet det måste ju bara vara i vägen.

Att vara skäggig kopplas av Bror ihop med att inte vara ren. Den renrakade haka som varit ideal i Västerlandet under 1900-talet ses som en given normalitet. Skägg och ett fritt växande hår framställs som onaturligt, medan den kulturellt ansade hårväxten definieras som naturlig. Medan Atte och Daniel lekfullt experimenterar med sin skäggväxt ses den av Bror som ett tecken på orenlighet och som ett bekymmer. Bror är noga med att betona att han inte är ”utseendefixerad” och upprättar en skillnad mellan sig och ”modefixerade” män.

Jag är inte så utseendefixerad överhuvudtaget, så det skulle aldrig falla mig in att färga håret. Jag får duga som jag är tycker jag. Jag ser nån karl när jag sitter på frisersalongen som skall ha färgat, ett väldigt pyssel med det där (skratt). Nej, det är ingenting för mig alltså. Det är väl modefixerat, skall ha sån där långa slingor blonda slingor, färgade slingor i håret.

Mode kopplas ihop med färgning och inte med Brors egen frisyra, som också kan ses som ett specifikt historiskt förankrat hårmode (Corson 1966; Jones 1990). Det långa hår som varit norm för många män under andra historiska epoker förkastas av Bror då de reglerande diskurserna pekar ut långt hår som kvinnligt. ”Bakåtkammat, lite vågigt hår, lite böljande så här är snyggt. Men inte så det hänger över axlarna. Det tycker jag inte är trevligt på en karl i alla fall” konstaterar han med ett skratt och tillägger ”Man vill ju ha det relativt kort och vill slippa att syssla med håret så mycket. Då skall man ju inte ha långt hår som hänger ned på axlarna. Då blir det ju verkligen pyssel”. Den tid som Bror själv lägger ned på schamponering, oljning och ansning av frisyren betraktas inte på samma sätt som pyssel. Istället skymms det egna forrådet av utseendet bakom rationalitetsdiskursens täckmantel.

Frisyren kopplas inte bara till mode och femininitet. Även klass och normalitet artikuleras i Brors berättelse om representantjobbet: ”Det gällde ju bara att ha ett hyfsat utseende. Den här frisyren dög bra. Det var ju vanligt folk man träffade mest och de hade ju inte så konstiga frisyren”. De reglerade normerna göms bakom beteckningar som ”hyfsat utseende” och ”vanligt folk utan konstiga frisyren”. Samtidigt som Bror tonar ned frisyrens betydelse ger han klädseln stor vikt: ”Man var inte klädd hur som helst när man besökte kunder, utan det var ju ganska strikt”. Han beskriver inlevelsefullt en mycket medveten visuell performance där kostym, byxa och blazer användes vid kundkontakter, medan en klubbjacka och byxor fanns med i bagaget för krogbesöken.

Även om diskursen som pekar ut ett intresse för utseendet som modefixering och som omanligt och kvinnligt och Bror återkommande genom rationalitetsdiskursen tonar ned vikten av estetisering och sitt eget målande om att se proper ut, så finns ändå en sprickbildning och underminering. När vi mot slutet av intervjun kommer in på stylingprogram menar han: ”Jag ser ju på tv och när de kom in på God Afton och blir stylade, även herrar, en del blev ju faktiskt bättre. Där kunde man se stor skillnad alltså (skratt). En del tycker jag blir helt omgjorda, de verkar ju som en helt annan person.” En mer elaborerad manlig estetisering görs här möjlig utan att kopplas till utseendefixering eller fåfånga. Även om Bror själv ser sig förhindrad att pröva en ny stil och frisyr kan han hemma i vardagsrummet förundrad njuta av att se andra män med hjälp av frisyrbyten, skönhetsbehandlingar och en annan sorts kläder förvandlas utseendemässigt. Som betraktare riskerar han ju inte att själv kopplas ihop med fåfånga och utseendefixering.

”En ingenjör, man ska vara lite torr, måttlig, grå liksom”

Erik arbetar som konstruktör i en ledande befattning. Han är 43 år, är slätrakad och har blont hår med gråa stänk klippt i en kort frisyr som han säger sig haft i snart 20 år. Erik uttrycker under intervjun ett intresse för frisyrer och mode, men betraktar sin frisyr främst genom de krav på konformitet som han uppfattar finns i hans yrke: ”Jag är väl inte den personen som går med en ny frisyr så här. Ingenjör, man ska vara lite torr och tråkig, lite grå liksom. Det är inte jag som gör en massa konstiga slingor i håret eller håret på ände så där”.

Erik framställer frisyren som både relaterad till honom som person och till hans yrke. Han vill inte sticka ut med sin frisyr. Han menar att det finns en kod för hur omgivningen skall uppfatta en, även om den inte är så uttalad. Det är viktigt att se ordentlig ut eftersom det mycket är frågan om vilket intryck man vill ge när man skall förhandla. ”I mitt yrke känns det som att det finns vissa gränser på nåt sätt som man inte går utanför alltför mycket. Frisyrer och kläder ger ju signaler på nåt sätt” framhåller han och konstaterar att jobbarkompisarna bär ungefär samma typ av kläder och frisyrer. Erik formar med andra ord sitt utseende som en medveten visuell performance som inte skall irritera utan inge förtroende genom att ligga nära det som han betecknar som ”traditionellt”. Alder skapas liksom hos de övriga som en viktig gränssättare för utseendet. Men hos Erik skapas också klass som en gränsvakt och gör långt hår i hästsvans otänkbart för honom:

Inte långt hår och hästsvans. Långt hår, men inte hästsvans, för det ger såna associationer dels till såna där IQ som kör båge, har hästsvans och står som vakt vid någon dörr. Och sen till äldre

män som kommit till någon skiljelinje där dom desperat vill bli unga igen och köper nå motorcykel och låter håret växa och ser jättelattjo ut. Liksom inget hår uppe på huvudet och hästsvans där bak. Det går någon gräns vid hästsvansen då.

Den manliga hästsvansen görs både klasskodad genom associationer till Magnus Ugglas IQ-låt om dörrvakter och till ett tecken på en "grabbig" och omogen man med ålderskomplex. "Det finns en kategori män som inte vill vara kvar i sitt åldersfack" konstaterar han när jag frågar om vilka frisyren han föredrar. En kort, nästintill stubbad frisyre eller lite halvlångt menar han är en tänkbar frisyre för en man i hans ålder. Erik kan inte själv tänka sig att färga håret eftersom det skulle synas om han började med det nu när håret har börjat gråna. Han menar att andra män gärna kan färga håret men att de då bör välja naturliga färger. Samtidigt som han själv ser sig förhindrad att prova nya modefrisyrer och skägg så har han ändå koll på vad som gäller för tillfället och kollar ibland modebilder i tidningar. Han vill inte ha skägg, även om han provat helskägg när han lumpade, eftersom han kopplar ihop det med en gubbighet han inte vill stå för:

Med skägg känner man sig nog lite äldre, lite gubbigare så där. Nu kan man ju ha sån där fräcka modeskägg som blivit populära de senaste åren då. Just nu kan det se ut som en liten tofs som sticker ut så där, färgade med grönt eller nåt sånt. Sen är ju lite mer Tre musketörskägg tillbaka. Det känns lite främmande för mig att färga skägg, men visst lite på kul skulle man ju kunna göra det.

Skägget konstrueras både som ett negativt ålderstecken som visar på gubbighet och som en kul grej att forma och experimentera med. Både Eriks ålder och yrkesposition gör dock experimentet med skägget otänkbart. Han vill varken ses som gubbe eller som modelejon. Men samtidigt så skyntar också en lockelse, Erik skulle kunna tänka sig testa om det sågs som en kul engångsgrej och inte som något seriöst.

Han tvättar dagligen håret och använder regelbundet hårgel för att få lite styrke på håret. Var 5-6:e vecka går han till den kvinnliga frisören han haft i femton år. "Hon vet vad jag tycker om och inte tycker om. Det är klart hon föreslår ju att jag ska prova lite nytt så där, men nej. Okej, små variationer på samma tema, men inget grundläggande så där" berättar han och poängterar också den njutning som frisörbesöket innebär: "Men naturligtvis, man får ju en behaglig stund medan man blir klippt". Erik går på en mixad salong och kan inte tänka sig att gå till en herrsalong. "Det är ju ett lite laddat begrepp. Då ser man för sig sån där tråkigt vita gardiner och sen lite sextiotalskänsla. Och sen, jag vet inte, en farbror med kam bakom örat".

Estetisk känsla kopplas ihop med kvinnor och Erik föredrar därför en kvinnlig frisör: ”Det känns som om de är duktigare. Jag skulle lita mer på en kvinnlig frisör tror jag” konstaterar han när jag frågar om valet av frisör och salong.

Erik anammar inte nya frisyre, men är noga med hur han ser ut. ”Jag tror inte jag kommer att sluta bry mig om hur jag ser ut i håret. Jag kommer aldrig att sluta att sköta det” menar han. Dessutom berättar han om att han tycker att det är kul att handla kläder och ibland tittar i reklamutskicken efter snygga kläder. Skor väljer han noga och har olika skor för olika tillfällen. Skall han vara lite fin tar han på ett par promenadskor. Håret under armarna tar han bort för att känna sig fräsch. Men han sätter en tydlig gräns mellan könen gällande frisyre. Permanentat hår och slingor definieras som omanliga och feminina:

Rättsvansar och krullpermanent upplever jag som väldigt feminin, omanlig. Väldigt arbetade frisyre med mycket slingor och toningar. Det har kanske att göra med att män inte ska vara fåfånga. Okej, det har ju blivit mer accepterat, men det finns på något sätt en gräns. Kommer du över den gränsen så blir det på nåt sätt lite fjolligt.

Heteronormerna pekar inte bara ut en önskvärd klädsel, de strukturerar också vilka frisyre och utseenden som görs möjliga. Medan Erik ser färgade och formklippta skägg som en kul grej definieras en liknande lekfullhet med håret som omanligt. ”Riktiga korkskruvar. Är det också permanentat? Aldrig i livet alltså!” understryker han när han bläddrar i frisörmagasinet. Han fastnar för samma kortklippta ”försäljarfrisyr” som Atte, även om några av de andra frisyre också fångar hans intresse och benämns som ”cool”, ”småkul” och ”lite tuff”.

Sammanfattande diskussion

De intervjuade männen var alla medvetna om de estetiskt inriktade och konsumtions- och njutningsbejakande subjekspositioner som erbjuds män idag. Några av dem bejakar öppet ett intresse för mode och skönhet, medan andra osynliggör sitt intresse genom att hävda att de inte bryr sig så mycket. Samtidigt ger samtliga under intervjun uttryck för vikten av att ha en välskött frisyr och att inte se orakad ut. Ett ”propert” utseende framställdes av informanterna som viktigt oavsett frisyr och klädval. För Atte innebar det propra att ha håret samlat i en eller två flätor och inte löst hängande och matcha frisyr och klädsel. För Daniel var det viktigt att inga hårstrån stack ut och att kläderna hade rätt stuk och för Erik och Bror var det propra lika med en slätrakad haka och en välklippt frisyr där inga hårtestar spretade i nacke eller över örat. Diskursen

som kopplar ihop intresse för utseendet med fåfänga och problematisk konsumtion var, frånsett Daniel, närvarande hos alla de intervjuade männen och skapade både ambivalenser och ett behov av att bortförklara ett intresse för utseendet och den njutning och känsla av att se proper ut som de erfor när de klätt sig och ansat och format hår och skägg.

Ålder, yrkestillhörighet, klasskonstruktioner och femininitetsstämpeln framstår, trots männens mer eller mindre elaborerade intresse för kroppslig estetisering, som viktiga gränsvakter. Att en riktig man inte permanentar håret och undviker feminina frisyrier var en inte alltid uttalad men underliggande premis. Begreppen "naturligt" och "onaturligt" användes av informanterna för att sanktionera och skilja det tänkbara från det otänkbara. Den unge projektledaren Victor, som liksom Atte och Daniel prövat en mängd frisyrier och hårfärger, menade exempelvis att det var onaturligt att permanenta håret. Trots att Victor underströk att håret skulle se naturligt ut definierades inte den vinröda hårfärg som han burit under en period inte på samma sätt som onaturlig. "Naturligt" och "onaturligt" användes omväxlande av informanterna för att beteckna såväl det fritt växande som det kulturellt ansade och färgade håret och skägget och kopplades omväxlande ihop med ålder, kön och yrkestillhörighet.

Ett närmande till feminint kodade frisyrier kopplades ihop med icke heterosexuella män och flera av informanterna menade att gaykillar ofta överdrev estetiseringen. "Sån där frisyrier är det såna som har" konstaterade 75-årige Bert när han bläddrade igenom frisyrmagasinet och lastbilsföraren Tomas menade att vissa frisyrier var otänkbara i hans jobb eftersom de sågs som "bögfisyrier". Genom denna markering kunde männen skilja ut sitt eget intresse för sitt utseende som heterosexuellt och sina frisyrier som både heterosexuella och manliga. Samtidigt skapades genom denna gränssättning också kategorierna homo- och heterosexuell och homosexuella män polariserades som annorlunda gällande estetisering. Homosexuella män kopplades ihop med gränsöverskridande och femininitet, medan heterosexuella män presenterades som män som inte väljer vilka frisyrier som helst, förkroppsligar maskulinitet och ser propra utan att överdriva sin klädsel.

Hos samtliga 13 informanter sattes trettioårsåldern som en gräns för estetiskt experimenterande. Att förändra sitt utseende genom olika frisyrier och hårfärger hänfördes till ungdomen och den omogne mannen. I trettioårsåldern, om inte förr, så ansågs det vara dags att rätta in sig i konformiteten genom att via frisyr och klädval utseendemässigt närma sig normaliteten och framställa sig som "en riktig man". Vissa konstnärligt inriktade yrken länkades dock till en viss utseendemässig frihet. Lastbilsföraren Tomas tog till exempel upp den äldre kakelugnsmakaren som utan problem kunde bära det långa grå håret i en hästsvans. Professionella rockmusiker tillskrevs också en frihet genom att frisyren sågs som en del av den visuella performansen. Utifrån de reglerande köns- och åldersnormer som informanterna uttryckte kan Kent och Stefan, de båda männen i 45-årsåldern som vi mötte på frisersalongen i Karlstad, förstås både som både genustrubblare och subverterare av åldersmarkörer. Genom att

färga och slinga håret och experimentera med olika frisyrier och hårlängder förskjuter de både ålders- och könsmarkörer och utmanar både en normaliserande manligt och heterosexuellt kodad estetisering och de diskurser som upprättar skönhetsbehandlingar, visuell performance och ett intresse för mode och konsumtion som förbehållet kvinnor och bögar.

Normalisering av den traditionelle och kortklippte mannen som en socialt belönande visuell performance är framträdande bland informanterna. Oavsett om männen tog avstånd ifrån eller bejakade en kortklippt frisyr med framklippta öron och väl markerad nacklinje så var det den frisyren som sågs som en normal herrfrisyr och som de andra frisyreerna mättes och bedömdes emot. Osynligheten, neutraliteten och den underförstådda normaliteten döljer effektivt den kortklippta herrfrisyrerna som en kulturell konstruktion och som den kulturella utseendemässiga kloningen av de män som ges tillträde till samhällets maktpositioner.⁶ Normaliteten är det som både frisörerna och de intervjuade männen ständigt förhåller till och i sitt tal om konformitet och avvikande protest också återskapar. Men samtidigt som många medelålders män anpassar sig till de reglerande normerna om den korta "försäljarfrisyrerna" som Atte kallade den, finns det också utmanare som den 50-årige bankmannen som jag mötte på frisersalongen i Karlstad. Även om han inte bar tuppkam, hade han låtit håret växa ned mot axlarna, blekt det, lagt in slingor och formade och gav det struktur med hjälp av stylingprodukter. Precis som höstens hårmode för unga män föreskrev drog han med en sirlig och nonchalant gest det ena sidans hår bakom örat när han lämnade frisersalongen. Just på samma sätt som många kvinnor dagligen gör.

Antropologen Susan Ossman (2002) har kritiserat forskares syn på spegeln som ett redskap för självbespeglning och narcissism. Hon menar att spegeln istället utgör ett kulturellt prisma där flera diskurser möts och bryts mot varandra. När männen på frisersalongen och de män som intervjuats betraktar sig i spegeln ser de sig genom andras tänkta ögon. Som framgått såg sig de intervjuade männen ofta genom yrkestillhörigheten och med arbetskamraters, chefers och kunders tänkta blick, men även flickvänner, fruar och kompisars föreställda blickar finns med i bedömningen av den visuella performansen. Såväl läkaren Magnus som fastighetsskötaren Håkan betraktade och reglerade sitt utseende utifrån en tänkt patient och en tänkt hyresgäst. 19-årige Jesper såg sin svallande frisyr och håret under armarna med kamraternas ögon och genom en diskurs som upprättade ett intresse för utseendet som ett falskt medvetande och som kapitalistisk utsugning. En föreställning om vad som är en möjlig frisyr konstrueras därigenom diskursivt med koppling till en mängd sammanhang. På frisersalongen reflekteras också i speglarna andra kunders behandlingar och frisyrier, produkterna som finns uppställda samt frisyrbilderna på väggen och pekar ut både begränsningar och nya möjligheter. Kent och Stefan gör exempelvis genom att sitta synliga för både förbipasserande och andra kunder toning, färgning och slingor till tänkbare behandlingar också för medelålders män.

Även frisörerna betraktar och bedömer männen utifrån en mängd reglerande diskurser. De försöker forma en frisyr som speglar både kundens sociala ställning, ansiktsform och tänkta personlighet. Men samtidigt skapas också genom diskurserna och frisyrpraktikerna och genom de bortval som görs sociala grupper, kön, sexualitet, reglerande estetiska normer, olika identiteter och upplevelsen av att vara en viss person och av att vara tillhörig en viss grupp, och ett visst kön genom frisyren och klädseln.

Den normalitet som frisyrvalet återkommande bedömdes emot är den normalitet som läkaren på herrsalongen benämnde som "traditionella män". Det vill säga just den visuella estetiska performance som framhålls som framgångskonceptet i det inledande citatet ur boken *Branding yourself*: "Long hair on a guy is acceptable in many places; but works against you in many more places. Weigh up the pros and cons of a job versus your ponytail if in any doubt about advancing in your career. Senior men, in particular, have real problems with unconventional hair lengths and styles on men." Och just genom den osynliga och i mycket oproblematiserade men ständigt närvarande normaliseringen av vissa frisyrer som lämplig för män som har kundkontakter och/eller befinner sig i högre samhällspositioner så skapas en kulturell kloning. En kulturell kloning och visuell performance varigenom vita medelålders medelklassmän, deras klädsel och frisyrer både görs till, reproduceras och marknadsförs som norm (Butler 1990; Connell 1995; Essed 2004).

Referenser

- Banner, Lois W. 1983: *American Beauty*. New York: Knopf.
- Bech, Henning 1997: *When Men Meet. Homosexuality and Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Björk, Nina 1999: *Sirenernas sång*. Tankar kring modernitet och kön. Stockholm: Wahlström och Widstrand.
- Bolt, Nina 1996: *Hår. Sex, samfund, symbol*. København: Tiderne Skrifter.
- Breward, Christoffer 1999: *The Hidden Consumer. Masculinity, fashion and city life 1860-1914*. Manchester and New York: Manchester University Press.
- Butler, Judith 1990/1999: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York and London: Routledge.
- Butler, Judith 1993: *Bodies That Matter. On the discursive limits of "sex"*. London & New York: Routledge.
- Connell, R. W. 1995: *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Corson, Richard 1966: *Fashions in Hair. The first five thousands Years*. London:
- Craig, Maxine 1997: "The Decline and Fall of the Conk; or; How to Read a Process". I: *Fashion Theory. The Journal of Dress, Body & Culture* vol 1, nr 4, s. 399-419.
- Edwards, Tim 1997: *Men in the Mirror. Men's fashion, Masculinity and Consumer Society*. London: Cassell.
- Entwistle, Joanne 2000: *The Fashioned Body. Fashion, Dress and Modern Social Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Essed; Philomena 2004: "Rasism och preferens för sammanhet: om kulturell kloning i vardagslivet". I: Katarina Mattsson & Ingemar Lindberg (red.) *Rasism i Europa. Kontinuitet och förändring*. Stockholm: Agora.
- Faludi, Susan 1999: *Stiffed. The Betrayal of The Modern Man*. London: Chatto & Windus.
- Foucault, Michel 1974: *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv.
- Hebdige, Dick 1979: *Subculture. The Meaning of Style*. London: Methuen.
- Jacobson, Maja 1998: *Gör kläderna mannen? Om maskulinitet och femininitet i unga mäns bruk av kläder och dofter*. Stockholm: Carlssons.
- Jones, Dylan 1990: *Haircuts. Fifty years of styles and cuts*. London: Thames and Hudson.
- Kelly, Robin d. G. 1997: "Nap Time. Historicizing the Afro". I: *Fashion Theory. The Journal of Dress, Body & Culture* vol 1, nr 4, s. 339-51.
- Liliequist, Jonas 1999: "Från niding till sprätt". I: Anne Marie Berggren (red.) *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*. Forskningsrådsnämnden Rapport 99:4.
- McKenzie, Jon (2001): *Perform or Else. From discipline to performance*. London: Routledge.
- McCracken, Grant 1995: *Big Hair. A Journey Into the Transformation of Self*. Woodstock, New York: The Overlook Press.

- Mort, Frank 1996: *Cultures of Consumption. Masculinities and Social Space in late Twentieth-Century Britain*. London and New York: Routledge.
- Nixon, Sean 1996: *Hard Looks. Masculinity, Spectatorship & Contemporary Consumption*. New York: St. Martin's Press.
- Nordberg, Marie 2001: "Livet är skönt. Det beror ju på det en gör det till". Tommy, Lars och Åke - tre män i kvinnodominerade yrken". I: Claes Ekenstam, Thomas Johansson & Jari Kuosmanen (red.) *Sprickor i fasaden – maskuliniteter i förändring*. Hedemora: Gidlunds.
- Nordberg, Marie 2002: "Långa röda naglar, där går väl gränsen i alla fall! Maskulinitet, estetisering och omsorg i frisöryrket i Sverige och Turkiet". I: Elisabeth Lorenzen & Maria Grönroos (red.) *På nye eventyr – mandsforskere uden grenser. Artiklar fra nordisk konference om mandsforskning* Oslo: NIKK Småskrifter nr. 6 2002.
- Nordberg, Marie 2003: "Jämställdhetens spjutspets – rollmodeller, velournissar och andra män i kvinnoyrken". I: Jari Kuosmanen & Thomas Johansson (red.) *Manlighetens många ansikten. Fäder, feminister, frisörer och andra män*. Stockholm: Liber. ISBN 91-47-07229-6 s. 76-102.
- Osgerby, Bill 2001: *Playboys in Paradise. Masculinity, Youth and Leisurestyle in Modern America*. Oxford and New York: Berg.
- Ossman, Susan 2002: *Three Faces of Beauty. Casablanca, Paris, Cairo*. Durham & London: Duke University Press.
- Pendergast, Tom 2000: *Creating the Modern Man. American Magazines and Consumer Culture 1900-1950*. Columbia: University of Missouri Press.
- Peterkin, Allan 2001: *One Thousand Beards. A Cultural History of Facial Hair*. Vancouver: Arsenal Pulp Press.
- Petersen, Alan 1998: *Unmasking the Masculine. 'Men' and 'Identity' in a Sceptical Age*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Silvén, Eva 2004: *Bekänna färg. Modernitet, maskulinitet, professionalitet*. Stockholm: Nordiska Museets handlingar 129.
- Slater, Don 1997: *Consumer, Culture & Modernity*. Cambridge: Polity Press
- Spillane, Mary 2000: *Branding Yourself. How to look, sound and behave your way to success*. London, Oxford and Basingstoke: Pan Books.
- Synnott, Anthony 1993: *The Body Social. Symbolism, Self and Society*. London and New York: Routledge.
- Söderberg, Johan 2001: *Röda läppar och shinglat hår. Konsumtionen av kosmetika i Sverige 1900-1960*. Stockholm: Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet.
- Tjeder, David 2003: *The Power of Character. Middle-Class Masculinities 1800-1900*. Stockholm: David Tjeder.
- Wetherell, Margreth & Edley, Nigel 1999: "Negotiating Hegemonic Masculinity. Imaginary and Psycho-Discursive Practices.". I: *Feminism and Psychology* nr 9, s.335-56.

- Weitz, Rose 2004: *Rapunzel's Daughters. What women's hair tells us about women's lives*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Whitehead, Stephen M. 2002: *Men and Masculinities. Key Themes and New Directions*. Cambridge: Polity Press.
- Willet, Julie A. 2000: *Permanent Waves. The Making of the American Beauty Shop*. New York and London: New York University Press.
- Wilson, Elizabeth 1985/2003: *Adorned in Dreams. Fashion and Modernity*. London and New York: I. B. Tauris.
- von Platen, Magnus 1995: *Svenska skägg. Våra manshakar genom tiderna*. Stockholm: Fisher & Co.

Noter

1

Intervjuerna, observationerna och bildanalyserna ingår i min pågående delstudie om frisörer och deras kunder i det av Vetenskapsrådet finansierade projektet "Den Dekorerade Mannen". Projektet är ett samarbete mellan etnologer och företagsekonomer. Övriga delprojekt är inriktade på klädsel hos män i management-positioner samt på analyser av hur män framställs på bild i veckotidningar och utförs av Maria Tullberg och Magnus Mörck. Projektet är förlagt till Centrum för konsumentvetenskap, Göteborgs universitet, 2003-2005.

2

Övriga länder är Turkiet, Lettland och Estland.

3

Connell utgår också ifrån att kön görs i en livslång föränderlig process och poängterar praktikens betydelse. Han teoretiserar däremot inte subjektet som sådant och utgår från en strukturell marxistisk maktförståelse där män som grupp överordnas kvinnor som grupp och patriarkatet ses som en bakomliggande struktur (se Whitehead 2002).

4

Meterosexual som beteckningen lyder i original vill jag översätta med "stadskönad", vilket anknyter till sociologen Henning Bechs (1997) tanke om homosexuella män genom att vistas ute i staden och genom att betrakta varandra kan ses som modernitetens förtrupp. Bech menar att vikten vid det utseendemässiga framöver skulle spridas även till andra grupper.

Begreppet meterosexual användes i mitten på 1990-talet i en amerikansk tidningsartikel och spreds sedan. I Sverige dyker det upp i media för några år sedan.

5

Effilering är beteckningen på en teknik där håret skärs av i olika längder genom att ett knivblad med ryckiga rörelser förs nedåt i riktning mot hårtopparna.

6

Den kortklippta herrfrisuren blir norm först under 1900-talet. Tidigare har såväl långt hår uppfäst i svans, pagefrisyrer och peruker varit mode (Corson 1966).